

Siyer Coğrafyası'nın Kültürel Yapısı

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ
عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا
فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلَوُوا أَوْ
تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

“Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şâhidlik etmekten kaçırırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

(Nisâ, 4/135)

HİRA

- ❖ Kültür deyince ne anlaşılmalıdır?
- ❖ Siyer Coğrafyası'nın kültürel yapısının bilinmesinin faydaları nelerdir?
- ❖ Geleneğe karşı takınılması gereken tavır nasıl olmalıdır?
- ❖ Eşyada/varlıkta uğur veya uğursuzluk aramanın İslâm'daki yeri nedir?
- ❖ Kur'ân'ın iptal ettiği zihâr geleneği nasıl anlaşılmalıdır?

Siyer Coğrafyası'nın kültürel özellikleri, söz konusu coğrafyanın sosyal yapısının doğru bir şekilde kavranılması açısından üzerinde ayrıca durulması gereken önemli konulardan birisidir. Efendimiz'in (sas) ilk muhataplarının kültürel yapısının bilinmesi, nâzil olan âyetlerin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi siyer içerisinde nice meselenin de daha doğru kavranmasına sebep olacaktır.

Bir toplumun kendi iç yasaları anlamına gelen kültür, toplumun yüzyıllardır uyguladığı, herkes tarafından kabul edilen, yapılmadığı zaman başkaları tarafından kınanılan gelenek, görenek, adet ve örfün tamamını içine alır.^[1] Dolayısı ile Siyer Coğrafyası'nın kültürel yapısı demek, oldukça geniş muhtevası olan bir konu demektir. Böyle bir konuyu bir derste değerlendirebilmek için bir çerçeve çizmemiz gerekmektedir. Bundan dolayı biz bu geniş konuyu nübüvvet sonrası Efendimiz'in (sas) Kur'ân'ın beyanları çerçevesinde ortaya koyduğu tavırları açısından değerlendireceğiz. Bundan dolayı meseleyi üç ana başlıkta anlamaya gayret edeceğiz.^[2] Bu başlıklar şunlardır:

- **İlga:** Kaldırılan kültürel davranışlar
- **İslah:** Tedavi edilen kültürel davranışlar
- **İbka:** Korunan kültürel davranışlar

Bu üç ana başlık ile biz Siyer Coğrafyası'nın kültürel yapısı hakkında bir bilgi sahibi olacağımız gibi hangi toplumsal iç yasaların ilga, islah ve ibka edildiğini de öğreneceğiz ve belki de en önemlisi o günün kültürel yapısı ile bugünün kültürel yapısı arasındaki farklılık ve benzerlikleri de kıyas etme imkanı elde edeceğiz. Öyleyse ilk başlığımız ile anlamaya başlayalım.

[1] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s. 101.

[2] Bkz. Ali Çelik, "Asr-ı Saâdet'te Halk İnançları", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, IV, 21-94.

1. İlga/Kaldırılan Kültürel Davranışlar

Efendimiz'in (sas) Câhiliye toplumunda var olan bazı kültürel davranışları tamamen ortadan kaldırdığını, o kötü geleneklere karşı Müslümanları uyardığını görmekteyiz. Bu konuda ilk vereceğimiz örnek *teşeüm* olabilir. *Teşeüm*, Arap dilinde *şu'm* kökünden türetilmiş bir kelimedir. Genel anlamı bir şeyleri uğursuz sayma ve bir şeyleri kötüye yormadır. Bir insanı uğursuz saymaya *şe'm*, bunu yapan kimseye de *meş'um* denir.^[3] O günün Arapları bazı şeylere kötü anlamlar yükler ve onların ortaya çıkması olumsuz bazı olayların geleceği şeklinde anlaşılırdı. Mesela, Baykuş ötmesi gibi... Araplar genelde baykuşta katili bulunmayan ve haksızca öldürülen bir maktulün ruhunun dirildiğini zannederlerdi. Bunun için bir baykuşun ötüşü onları endişelendirir, korkutur ve acı olayların habercisi olarak anlamalarına vesile olurdu.^[4]

Devrin Araplarında sadece olumsuz olarak değerlendirilen baykuş değildi. Onlar bazı hayvanları fasık diye adlandırır, onları uğursuz sayar, görüldüğü zaman başlarına bir iş geleceği şeklinde yorumlardı. Köpek ulması, eşek anırması, kargaların çoğalıp gaklamaları, farelerin çokça gözükmesi gibi bazı hayvanlara dair inançları vardı.^[5]

Üzülerek söyleyelim ki bu tarz batıl düşünceler, sadece o devirle sınırlı kalmamış, bizim toplumumuza da farklı şekillerde intikal etmiştir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde de bu sayılan şeyler uğursuz sayılır. Bunlara ek olarak mesela; karasinek öğleden sonra veya akşamüstü vızlarsa tez haber demek olduğu, sabahları duyulan ses beklenen haberi geciktireceğine inanılır. Yine kara kedi bir uğursuzluk işareti olarak görülür ve önünden geçince uzun bir süre devam edecek bir uğursuzluk sürecinin başladığına inanılır. Yarasa ve örümcek de yine aynı şekilde yorumlanır.^[6]

Yine Câhiliye devri Araplarında, Anadolu'daki *Gulyabani*'ye benzer hayali varlıkların insanlarla menfi manada ilişkisinin olduğuna dair bazı inançlar da vardı. Özellikle çöllerde ve tenha yerlerde yolculuk etmek zorunda kalan Araplar, o mekânın asli sahiplerinin "Guller" olduklarına inanırlar. Bundan dolayı öyle yerlere girdiklerinde: "*Bu vadinin sahibine sığmıyorum.*" diyerek

[3] İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VII, 7, 8.

[4] İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VII, 7, 8.

[5] Çelik, "Asr-ı Saâdet'te Halk İnançları", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, IV, 59, 60.

[6] Çelik, *a.ge*, IV, 59, 60.

onların şerhlerinden emin olmak için onlara sığınarlardı.^[7] Kur'ân'ın tertipte son iki sûresi olan Felak ve Nas sûrelerine, *muavvizeteyn/iki koruyucu* denilmesi, içerisinde taşıdığı mesajlarla Câhiliye zihniyetinin ürettiği yanlış algıyı değiştirmek içindir.

Kötüye yorumlanan şeyler sadece bunlardan ibaret değildi. Bu yanlış inanışlardan belli zaman dilimleri de nasibini almıştı. Mesela, sabahın erken vakitleri, gecenin zifiri karanlığı kötülüklerin cirit atacağı bir zaman olarak görülür; -haşa- Allah yokmuş gibi değerlendirilirdi.^[8] Nasıl ki Anadolu'da bazı günler temizlik yapılmasını hoş görmemek, belli gün ve vakitlerde tırnak kesmeyi mahzurlu saymak ya da çamaşır yıkamayı hoş görmemek gibi inanışlar vardysa Araplarda da vardı.

Mesela; Anadolu'da iki bayram arası düğün yapmanın uğursuzluk getireceğine inanılması gibi Araplar da iki bayram arasında olan Şevval ayında evlenmeyi pek uygun görmezlerdi. Bu ayda yapılan evliliğin huzurlu olmayacağına inanırlardı. Hz. Âişe validemiz, Câhiliye'nin bu kötü geleneğini yıkmak için bir gün Medinelilere: *"Siz Şevval ayında (iki bayram arasında) evliliği hoş görmüyorsunuz! Peki, biliyor musunuz ben Allah Resûlü ile ne zaman evlendim? Şevval ayında evlendim."*^[9]

Efendimiz (sas) bu yanlış ve sakat anlayışların hepsini reddederek tüm bu tarz inançları ilga etti ve onlara adeta savaş ilan ederek ortadan kaldırdı. Bu konuda zihinlere yerleşen inançları izale etmek için genel bir kaide ortaya koyarak buyurdular ki: **"Eşyada/varlıkta uğursuzluk yoktur."**^[10] İlk muhataplara bu kaide üzerinden verilen mesaj belliydi. Varlık aleminde yaratılan her şeyin tek bir yaratıcısı vardı, o da Alemlerin Rabbi olan Allah'tı. O ise hiçbir şeyi boş, anlamsız, iş olsun diye yaratmamıştı.^[11] Her ne yaratılmış idiyse bir hikmete bağlı olarak ve bir gayeye matuf olarak yaratılmıştı. Allah (cc) müsaade etmedikçe de hiçbir varlık başka birine zarar verme, etki etme hakkına sahip değildi. İşte Efendimiz (sas) bu hakikati beyan etme adına eşyada uğursuzluk olmadığını söylemişti.

[7] Mahmud Şükri Alûsi, *Bulûğu'l-Ereb*, II, 340.

[8] Çelik, *a.g.e.*, IV, 59, 60.

[9] Müslim, "Nikâh", 11; Nesâî, "Nikâh", 18.

[10] Müslim, "Selam", 33.

[11] Âl-i İmrân, 3/191.

Yine Efendimiz (sas) fiili olarak da *teşëüm* yerine *tefeül*'ü toplumda hakim kılmaya çalışıyordu. Buyuruyorlardı ki: “**İslâm'da teşëüm yoktur, en hayırlısı tefeüldür.**”^[12] Yani kötüye yorma değil, iyiye yorma vardır ve olması gereken budur. Efendimiz (sas) hayatı boyunca en sıkıntılı zamanlarda dahi böyle yapar; her zaman hadiseleri, şahısları, eşyaları iyiye doğru yorardı. Ebû Hüreyre (ra) Efendimiz'in bu özelliğini belirtme adına: “Peygamberimiz (sas) güzel tefeülden hoşlanır, bir şeyi uğursuz saymaktan hoşlanmazdı.”^[13] diyordu. Nitekim Hudeybiye'de müşrikler, Müslümanları zor durumda bıraktıklarında müşrikler tarafından anlaşma için Süheyl b. Amr'ın başkanlığında bir heyetin gelmekte olduğu duyuldu. Resûl-i Ekrem kelime anlamı kolaylık ve yumuşaklık anlamına gelen “*Süheyl*” adını tefeül ederek Ashâbı'na: “**Artık işimiz kolaylaştı.**” buyurmuştu.^[14] İşte Allah Resûlü, son vahyin ilk muhataplarının hayatlarında yüzyıllardır var olan tüm bu teşëümleri ilga etmiş ve yerine tefeülü hakim kılmıştı.

İlga edilen kültürel davranışlara Kur'ân içerisinde de örnekler verebiliriz. Bu konuda verilecek ilk örnek *zihâr* uygulamasıdır. *Zihâr*; sırt, arka anlamındaki *zahr* kelimesinden gelir. Câhiliye Araplarında yaygın olan bir uygulamanın ismi olan *zihâr*, bir erkek hanımını ölene kadar boşamak isterse, yani dönüşü mümkün olmayacak bir şekilde evliliği sonlandırmak isterse: “*Sen bana annemin sırtı/zihârı gibisin.*” der, böyle söylemekle hanımını annesi gibi gördüğünü ikrar eder ve ölene kadar hanımına el sürmeyerek evliliği dönüşü olmayacak bir şekilde bitirirdi. Bu uygulamada en acı olanı ise *zihâr* yapılan kadın, ölene kadar başka bir erkekle de evlenemez, eski kocasının gözetiminde kalır ama hiçbir karı-koca ilişkisi de sürdürülmezdi.

Allah (cc) bu yanlış ve özellikle hanımları tamamen mağdur eden geleneği bir daha uygulanmamak üzere, indirdiği âyetlerle tamamen yürürlükten kaldırdı.^[15] Bu konuda inen ilk âyetler Mücâdele Sûresi'ndeydi. Bu sûrenin iniş sebebi olarak gösterilen hadisenin kahramanları Evs b. Sâbit ile hanımı Havle bint Sa'lebe idi. Ensârdan ve o günlerde epey yaşları ilerlemiş olan bu karı-koca, bir gün aralarında bir tartışma yaşanmış ve tartışma ilerleyince sınırlanan Evs b. Sâbit, hanımına: “*Sen bundan böyle bana anamın sırtı gibisin.*”

[12] Buhâri, “Tıb”, 43.

[13] İbn Mâce, “Tıb”, 43.

[14] Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğazi*, II, 92.

[15] Ebû Dâvûd, “Talâk”, 17; Vâhidî, *Esbabü'n-Nüzul*, s. 292, 293.

diyerek zihâr yapmıştı. İlerleyen yaşı ile ortada mağdur olarak kalan Havle bint Sa'lebe soluğu Efendimiz'in yanında almış ve kocasının yaptığını Allah Resûlü'ne anlatmıştı. Efendimiz (sas) o güne kadar, bu meseleye dair herhangi bir şey dememiş veya diyememiş, toplum içerisinde yaygın olarak devam eden bu uygulamaya müdahil olmamıştı. Havle bint Sa'lebe hâlini arz edince o anda da Efendimiz (sas) bir hüküm beyan etmemiş, onun şikayetini sükut ile karşılamıştı. Havle bint Sa'lebe boynu bükük huzur-u risâletten ayrıldıktan sonra semanın kapıları açılmış; Cibril-i Emin, Muhammedü'l-Emin'e; her zaman olduğu gibi yine emniyetin, güvenin, adaletin, huzurun, selamın ve esenliğin kaynağı olan Kur'ân âyetlerini indirmişti. Âyetler diyordu ki:

“Allah kocası hakkında sana başvuran ve hâlini Allah'a arz eden kadının sözlerini işitmiştir. Bunu işittiği gibi sizin kendi aranızdaki konuşmalarınızı da işitmiştir. Çünkü Allah işitendir ve bilendir. İçinizden zihâr yapanların kadınları, kendi anneleri gibi değildir. Onların anaları sadece kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz zihâr yapanlar çirkin bir laf ve asılsız sözler ediyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir ve bağışlayıcıdır...”^[16]

Zihâr meselesine Kur'ân, Mücadele Sûresi'nden bir müddet sonra nâzil olduğu bilinen Ahzâb Sûresi'nde de değinir. Ahzâb Sûresi'nin 4. âyetinde^[17] bu konuya bir daha temas ederek yüzyıllardır uygulanan yanlış bir geleneği, bir daha uygulama imkanı bulamamak üzere ilga eder.

Devrin Araplarının kültürel yapısı içerisinde yer alan yaygın bir uygulama da, evlatlık olarak alınan çocukların gerçek babalarına nispetinin unutturulması, o çocuklara öz çocuklarıymış gibi muamele yapılması ve onların ölümleri veya boşamaları durumunda hanımları ile evlenilmesinin kesinlikle haram sayılmasıydı. Rabbimiz, bazı mağduriyetlerin ve suistimallerin yaşandığı bu kötü geleneğe de müdahale etti. Ahzâb Sûresi'nin 4. ve 5. âyetlerinde bu meseleyi en güzel noktaya getirerek çözüm açısından nihai bir sonuca bağladı. Hatta hatırlanacağı üzere o güne kadar Efendimiz'in (sas) oğlu sayılan ve Zeyd b. Muhammed diye anılan, Zeyd b. Hârise'nin boşamış olduğu

[16] Mücadele, 58/1-3.

[17] *“Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, zihâr yaptığımız eşlerinizi de analarımız yerinde tutmadı ve evlatlıklarınızı da öz oğullarımız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O erİştirir.”* Ahzâb, 33/4.

hanımını Zeyneb bint Cahş'ı, Efendimiz (sas) ile nikâhlandırarak yaygın olan bir geleneği ilga etti.^[18]

Câhiliye Arapları, evlatlıklarının hanımları ile evlenmeyi haram ve çok çirkin bir davranış olarak görürlerken üvey anneleri ile evlenmeyi meşru sayarlardı. Babaları ölünce onun geriye bıraktığı hanımını (üvey annesini) isterse oğlu onunla nikâhlanabilirdi. Allah'ın değil de beşerin koyduğu yasa işte böyle çarpık bir yasaydı; evlatlıklarının hanımları ile evlilik yasak ama anneleri sayılan babalarının hanımları ile evlilik meşru idi. Kur'ân bu yanlış uygulamayı Nisâ Sûresi'nin 22. âyeti ile ilga etti. Bu âyette Rabbimiz diyordu ki:

“Geçmişte olanlar hariç, bundan böyle babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu kesinlikle utanç verici bir davranıştır, çirkin ve kötü bir iştir.”^[19]

Kur'ân'ın ilga ettiği başka bir gelenek de, iki kız kardeşin bir nikâh altında tutulması idi. O güne kadar bir erkek isterse iki kız kardeş ile ya aynı zamanda ya da farklı zamanlarda evlenebilir, ikisini bir anda nikâhı altına alabilirdi. Bu gelenek, Nisâ Sûresi'nin 23. âyeti ile ilga edildi.^[20] Efendimiz bu âyetten mülhem olarak âyetin hükmünü biraz daha genişletmiş, bir nikâh altında teyze ile yeğen veya hala ile yeğenin tutulmasını da yasaklamıştır.^[21]

Efendimiz'in (sas) ve inen âyetlerin ilga ettiği kültürel uygulamalara daha pek çok örnek verilebilir. Ancak bu kadarı ile iktifa ederek son bir geleneğe değinerek diğer hususlara geçelim. Câhiliye Arapları'nda çok yaygın bir şekilde uygulanan *Müsle* dedikleri bir adetleri vardı. *Müsle*; savaşta karşı tarafı öldüren birinin, kendisinin yüceliğini, düşmanın ise zelil oluşunu gösterme adına, öldürdüğü düşmanının organlarını kesmesi idi. Düşmanının kulağını ve burnunu kesip gözlerini oyarak ciğerini söküp cesede bir nevi işkence ederek onu paramparça eder, böylece onun yakınlarının acılarını daha da ziyadeleştirirdi.^[22] Hatırlanacağı üzere Uhud Gazvesi'nde Hz. Hamza'yı öldüren Vahşî b. Harb, o günler daha Müslüman olmamış Ebû Süfyân'ın hanımını Hind

[18] Ahzâb, 33/36-40.

[19] Nisâ, 4/21.

[20] “... Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı...” Nisâ, 4/23.

[21] Buhâri, “Nikâh”, 27.

[22] Ali Nasif Mansûr, *et-Tac li Câmi'il-Usul*, IV, 374.

bint Utbe'nin emri gereği böyle müsl'e yapmış, onu bu hâlde gören Efendimiz (sas) ise bu duruma çok ama çok üzülmüştü.^[23] İşte bu kötü geleneği Efendimiz (sas) kesinlikle yasaklamış ve bu konuda ciddi uyarılarda bulunmuştu.^[24]

Görüldüğü gibi Efendimiz (sas) Siyer Coğrafyası'nın kültürel yapısı içerisinde o devirlerde yürürlükte olan bu tarz yanlış uygulamaları vahyin rehberliğinde böylece ele alır, ona göre de hükümlerini beyan ederdi. Özellikle Efendimiz (sas) şu üç hususu bünyesinde barındıran gelenek, adet ve uygulamaları ilga/iptal ederdi.

1. Tevhid akidesine aykırı bir durum ihtiva ediyorsa
2. Fıtrata müdahalede bulunan bir yönü varsa
3. Sosyal bir yaranın oluşumuna zemin hazırlıyorsa

Bu üç durumdan birini bile ihtiva etse Efendimiz (sas) o uygulamayı eğer düzeltme imkanı yoksa ortadan kaldırırdı. Efendimiz'in ilga ettiği kültürel davranışlara dair söyleyeceklerimizi bu kadar ile sınırlandırıp ıslah ettiklerine geçebiliriz.

2. Islah/Tedavi Edilen Kültürel Davranışlar

Devrin kültürel yapısı içerisinde var olan bazı davranışlar özünde iyi ama uygulamadan kaynaklanan bazı sıkıntıları içeriyorsa Efendimiz (sas) bunları ıslah yoluna gitmiş, yanlışlıklarını tedavi ederek o davranışların güzel bir hâl'e gelmesini sağlamıştır. Bu konuya ilk olarak akrabalarla olan ilişkileri verebiliriz. Câhiliye Arablarında akraba ile olan ilişki çok önemli görülür, muhafazası konusunda her türlü imkan seferber edilir, bu ilişkiyi kesen ise toplumda hor ve hakir görülürdü. Toplumda bunun ne kadar önemli olduğunu şuradan da anlıyoruz; Mekke Efendimiz ile mücadele ederken Allah Resûlü'nün davetinin nasıl kötü sonuçlar doğurduğunu ifade etme maksadı ile şöyle demişlerdi: *"Öyle bir din getirdi ki babayı oğula, amcayı yeğene, akrabayı akrabaya düşürdü."*^[25]

Araplarda sınırları tam olarak belirlenmemiş bu akraba ilişkileri asabiyyet hastalığının artmasına sebep olmuş, adalet meselesinin toplumda tesis

[23] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 121, 122.

[24] Ebû Dâvûd, "Cihad", 119.

[25] Zehebi, *Tarihü'l-İslâm*, II, 90.

edilmesine engel teşkil etmişti. O günlerde ortaya bir sorun çıktığı zaman, tüm akrabalar karşı tarafın hak ve hukukuna riayet etmeden sırf kan bağından dolayı kendi akrabasına arka çıkıyor, akrabasının haksızlığını bile bile zulmü, haksızlığı adalete tercih edebiliyorlardı. Efendimiz (sas) inen âyetler çerçevesinde bu konuyu ıslah ediyor, akraba ile olması gereken ilişkiyi övüyor, muhafazasını şiddetle tavsiye ediyor ve ama asla haksızlığa düşülmemesi gerektiğini belirterek akraba ilişkisinin düzeyini olması gereken konumuna getiriyordu. Yakın akraba hatta öz anne ve baba olsa bile iman sahibi bir insanın haksızlığa kapı açmaması gerektiğini şiddetle belirtiyordu.^[26] Günah- ta, şirkte, Allah'ı hoşnut etmeyecek davranışlarda itaat, yardımlaşma ve bağ olmayacağını çokaçık ifadelerle muhataplarının zihin dünyalarını işliyordu.^[27] Dolayısı ile akraba hukukunu ıslah edip çerçeve ve sınırlarını net olarak ortaya koyuyordu.

Islah edilen başka bir husus da Arapların itaat konusunda zaafiyetleri idi. Önceki derslerde gördüğümüz gibi bölge insanı iklim ve coğrafya şartlarından dolayı hürriyete düşkün, belli bir otoriteye itaat etmeye alışık olmayan bir toplumdur. Bir yönü ile övülecek olan bu davranışlar, belli sınırlar içerisine alınmayınca tehlikeli noktalara varabilirlerdi. İşte Efendimiz (sas) en büyük hürriyetin ve özgürlüğün Abdullah olmakta olduğunu yani Allah'ın kulu olmak olduğunu onlara öğretip Allah'a, Resûlü'ne ve kendilerinden olan emir sahiplerine itaati^[28] gündeme alarak bu meselenin önemini ortaya koydu. Emir sahiplerine itaatin, Allah'a itaat olduğunu belirterek sınırlı ve sorumlu bir özgürlük anlayışını onlara öğretti. Yine cesaretin çerçevesini de çizerek, kimselerin hak ve hukukuna girmemek üzere bir cesareti onlara telkin etti.^[29]

[26] *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babamız ve akrabamız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettiklerimiz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şahidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* Nisâ, 4/135.

[27] *"...İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun çünkü Allah'ın cezası çetindir."* Mâide, 5/2.

[28] *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."* Nisâ, 4/59.

[29] Üstad Bediüzzaman bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: *"...Kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi, cebnettir ki korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür ki ne maddi ve ne manevi hiçbir şeyden*

Allah Resûlü'nün (sas) ıslah ettiği bir gelenekte, *Nâdi* geleneği idi. *Nâdi*, Arap dilinde toplantı yeri anlamına gelmektedir. İslâm tarihinde adını çokça duyduğumuz *Dârü'n-Nedve* de buradan gelir. *Dârü'n-Nedve*, Mekke'nin siyasi, iktisadi ve idari manada konularının tartışılıp, karara bağlandığı yeri. Bunun yanı sıra her ailenin ve kabilenin kendine özgü bir toplantı yeri vardı, buna da *Nâdi* denirdi. Mekkeliler özellikle geceleri buralarda toplanır; hikayecileri, şairleri ve şarkıcıları dinler, çeşitli eğlence ve oyunlarla zamanlarını geçirirlerdi. İnsanlar zamanlarının büyük bir kısmını burada sadece bir oyun ve eğlence uğruna harcar, içki içer, her türlü gayriahlaki davranışı sergilerlerdi. Özellikle nâdilerde hikaye anlatan kıssacılar, anlattıkları hikayeyi en heyecanlı yerinde keser, arkası yarın ya da arkası haftaya diyerek halkın gündemini o anlattıkları şeylerle meşgul ederler, böylece onların bir kez daha kendilerini gelip dinlemelerini sağlarlardı.^[30] Allah Resûlü (sas) Mekke'de Darü'l-Erkam'da, Medine'de Suffa Mektebi'nde uygulamalı olarak bir yönü ile halkın bu geleneğini ıslah etti. Boş, anlamsız, şehvetvari ve aile taassuplarının konuşulup bunlarla ilgili şiir ve hikayelerin anlatıldığı toplantılara alternatif olacak toplantılar yapmaya başladı. Yine şiiri, hikayeyi, temsili, darb-ı meselleri kullanarak insanların dünyalarını imar, ahiretlerini de mamur edecek mesajları onlara iletecek meclisler oluşturdu.

Efendimiz'in (sas) ıslah ettiği kültürel davranışlardan birisi de diyet ve kısas alanında olmuştur. Bu konuda gerek inen âyetler, gerekse Efendimiz'in Kur'ân'dan aldığı ilham ile ortaya koyduğu bazı uygulamalar, toplumsal düzenin bir gereği olan had ve diyetleri, halkın nazarında oluşmuş ve bir tarafı memnun ederken bir tarafı mağdur eden uygulamalarla değil, Allah'ın en adil ve en makul hükümleri ile ıslah etmiştir. Bu konuda mesela; öldürülen bir insanın diyeti olan 100 deve bedelini devam ettirmiş, kadın ve çocukların hukukuna dair Câhiliye'nin yanlış uygulamalarını ise ıslah etmiştir. Diyet bedelinin ödenmesi hususunda Câhiliye'nin uygulaması olan yakın akrabasının dayanışmasını kabul etmiş, yakın akrabası olmayanı ise Câhiliye'deki gibi uzak akrabaya mahkûm etmek yerine devlet eli ile o diyetin ödenmesini uygun görmüştür.^[31]

korkmaz. Bütün istibdadlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki hukuk-u diniye ve dünyeviyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz." İşârâtü'l-İcâz, s. 26.

[30] İbn Abdırabbih, *Kitâbu'l-İkdi'l-Ferid*, V, 210; İbn Habib, *el-Muhabber*, s. 336.

[31] Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, s. 455.

Görüldüğü gibi Efendimiz (sas) biraz önce saydığımız üç temel ilkeye aykırı olmayan ya da böyle şeyleri içerisinde barındırorsa da küçük bir müdahale ile düzeltme imkanı olan bazı kültürel davranışları ıslah ederek onların toplum içerisinde devamını sağlamıştır.

3. İbka/Korunan Kültürel Davranışlar

Efendimiz'in (sas) Siyer Coğrafyası'ndaki kültürel mirasa karşı üçüncü tavrı, aynen bıraktığı ve herhangi bir müdahalede bulunmadan yaşanmasına müsaade ettiği davranışlardır. Bu konuda ilk aklımıza gelen gelenek süt anne uygulamasıdır. Bölgede yüzyıllardır uygulanan bu gelenek sayesinde özellikle Mekke halkı, çocuklarının fasih Arapçayı öğrenmeleri, güzel bir dil ve edebiyat kabiliyetleri kazanmaları, badiyelerde/yaylalarda daha sağlıklı bir ortamda büyümeleri ve hepsinden öte hürriyeti daha çocukken kavramaları için çöllerde yaşayan bedevi ailelere çocuklarını verir ve buralarda bir dönem kalmalarını sağlardı. Bu öyle yaygın bir uygulama idi ki özellikle Mekke'de hemen hemen herkes bu şekilde yapardı. Efendimiz'in de süt annesi Halîme validemizin yanına gittiği ve orada neler öğrendiği hepimizin malumudur. Allah Resûlü bu uygulamaya hiçbir müdahalede bulunmadı. Çünkü özünde bölge insanına birçok fayda sağlayan bu geleneğin son bulmasını istemedi. Sadece radâ'/emzirme ve emzirmeden doğan bağların (süt kardeşlik, süt anelik, süt babalık ve süt akrabalığı) hukukunu düzenledi ve bu geleneği aynen ibka etti.^[32]

Yine ibka ettiği kültürel davranışlardan biri olarak bölgede Hz. İbrâhim'den beri uygulanan erkeklerin sünnet olmasını da verebiliriz.^[33] Arapça

[32] Bkz. Erol Özdemir, *İslâm'da Süt Kardeşliği*.

[33] Burada konuyla doğrudan alakalı olmasa bile bilinmesinde fayda olan Efendimiz'in (sas) sünnetli doğup, doğmadığı meselesine kısaca değinebiliriz. Efendimiz'in (sas) sünnetli ve göbek bağı kesilmiş olarak dünyaya geldiğini söyleyen rivayetler olduğu gibi (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 103; Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 154, 155; Beyhakî, *Delâil*, I, 114) bu rivayetleri tenkit edip, gerek senet, gerek metin itibarı ile sahil olmadığını söyleyenler de olmuştur. (İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I, 171,) Bir başka görüşe göre ise Efendimiz'i doğumunun yedinci gününde dedesi Abdülmuttalip sünnet ettirmiş ve büyük bir ziyafet tertipleyerek Mekke halkına ikramlarda bulunmuştur. (İbnu'l-Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, I, 78-79) Allah Resûlü (sas) dedesinin kendine yaptığı uygulamanın bir benzerini torunlarına yapmış, Hasan ve Hüseyin dünyaya geldiklerinde, doğumlarının yedinci gününde onları sünnet ettirerek, misafirlerine yemek ikram etmiştir. (Ebû Dâvud, "Edâhi", 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 320)

ifadesi *hitan* olan sünnet olma, hem Yahudilikte hem de Câhiliye'de yaygın bir uygulamaydı.^[34] Var olan bu uygulamanın tek farkı; Yahudiler çocuğun doğumun 8. gününde,^[35] Câhiliye Arapları'nın ise doğumunun 7. gününde çocuklarını sünnet etmeleridir.^[36] Efendimiz (sas) bu geleneği aynen devam ettirmiştir. Yine bölgede var olan kız çocuklarının sünnet edilmesini de Efendimiz (sas) yasaklamamış bu konuda şöyle buyurmuştur: **“Sünnet olmak erkekler için Peygamberlerin yolunu izlemektir. Kadınlar için ise bir değerdir.”**^[37]

Burada Siyer Coğrafyası'nın tarihsel süreci dersinde belirttiğimiz gibi Efendimiz'in (sas) Mekke Fethi'nden sonra bile Kâbe'ye dokunmayıp Câhiliye Arapları'nın yaptığı gibi bırakmasını da örnek olarak verebiliriz. Kavminin Câhiliye ile olan bağlarının yeni olmasını gözeterek Efendimiz (sas) Kâbe'yi putlardan arındırarak aynen onların yaptıkları gibi bırakmıştı.

Görüldüğü gibi Efendimiz (sas) içeriğinde herhangi bir sıkıntı barındırmayan Câhiliye uygulamalarına müdahalede bulunmuyor, onları aynen ibka ediyor, mevcut haliyle bırakıyor, hatta güzel ve hoş olanlarının devamı noktasında teşvikte bile bulunuyordu. Nasıl teşvik ettiğine dair son bir örnek ile dersimizi noktalayalım. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde naklettiğine göre, Efendimiz Saib isimli bir sahâbîye: **“Ey Saib! Câhiliye döneminde yaptığın faziletlere, İslâm döneminde de devam et. Misafirini güzellikle ağırla, yetimlere bol bol ikram et ve komşularına iyi davran!”**^[38] buyurarak Câhiliye Dönemi'nin güzelliklerinin aynen yaşatılmasını istemiştir.

İşte Allah Resûlü'nün, son vahyin ilk muhatapları olan bölge insanın kültürel yapısına olan yaklaşımı böyledir. Burada her işinde büyük bir denge ve ölçü olan Efendimiz'in bu konuda da eşsiz itidalini görmek mümkündür. O (sas) bu noktada attığı adımlarla ve söylediği beyanlarla ne gelenek

[34] Efendimiz (sas) bu uygulamayı başka bazı şeylerle birlikte fitrattan saymış ve şöyle buyurmuştur: *“Doğuştan insan ruhuna yakışan hususlardan bir kısmı şunlardır: Ağzı su ile yıkayıp çalkalamak, buruna su çekmek ve temizlemek. Bıyıkları kesmek (veya kısaltmak), tırnakları kesmek, koltuk altının kıllarını gidermek, etekdeki kılları gidermek ve sünnet olmak.”* (Buhâri, “Libas”, 51; Müslim, “Tahare”, 16; Ebû Dâvûd, “Tereccül”, 16)

[35] Ali Haydar Bayat, *Tarihte Sünnet ve Tarihimizde Folklorumuzda Sünnet ve Sünnet Şenlikleri*, s. 15.

[36] İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, X, 420.

[37] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 319; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 179.

[38] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 319.

düşmanlığı ne de gelenek taassubu yapmıştır. Elinde Kur'ân'ın ilhamı ile oluşmuş müthiş bir mihenk taşı vardı. Adeta karşılaştığı her şeyi o mihenk taşına vuruyor: “*Huz mâ safâ, da' mâ keder / İyisini al, kötüsünü sahibine bırak*” fehvasınca güzel olan ne varsa aynen devam ettiriyor, hasta olan ne varsa onu tedavi ediyor, yanlış ve kötü olan ne varsa onları ise terk ediyor, hayatın dışına atıyordu.

Efendimiz (sas) ve Kur'ân'ın yetiştirdiği topluluk olan sahâbe nesli karşılaştıkları kültürel mirasa böyle yaklaşmışlarsa bizim buradan alacağımız çok önemli mesajlar vardır. Yaşadığımız toplumlarda var olan geleneğe karşı takınılması gereken itidalli tavrın ne olması gerektiği konusunda önümüzde böyle önemli bir model durmaktadır. Öyle ise ne gelenek düşmanlığı, ne de gelenek taassupkarlığı doğru bir tavır değildir. En doğrusu seçip ayırmak, güzel olanları bir zenginlik olarak kabul edip yaşatmak; akideye, fitrata ve başkasının hukukuna aykırı bir şeyler barındırmayıp bazı müdahalelerle düzeltilebilecek olanları ıslah etmek, ıslahı mümkün değilse tamamen ortadan kaldırmaktır.

Rabbim bizlerin de akıl, zihin ve yürek dünyalarımızı sahâbe nesli gibi Kur'ân'ın hizmetine versin. Bizleri de onlar gibi Kitab'a uyanlardan etsin, kitabına uyduranlardan eylesin. (*amin*)

DÂRÜ'L-ERKAM

- ❖ Câhiliye devrinin kültürel yapısı hakkında neler söylenebilir?
- ❖ Menfi ve müspet tarafları ile gelenek nasıl değerlendirmelidir? Bu konuda Efendimiz'in (sas) uygulamaları nasıl güncellenebilir?
- ❖ Tevhid akidesine aykırı bir durum ihtiva eden, fitrata müdahalede bulunan veyahut sosyal bir yaranın oluşumuna zemin hazırlayan geleneğe karşı tavır ne olmalıdır?
- ❖ Evlatlığının hanımı ile evlenmeyi haram, öz babasının hanımı ile evlenmeyi helal sayan Câhiliye aklı nasıl anlaşılmalıdır?
- ❖ Efendimiz'in (sas) ıslah ederek devam ettirdiği akrabalık hukuku hakkında neler söylersiniz?

SUFFA

- ❖ Siyer Coğrafyası'nın kültürel yapısını iyice öğren ki Hz. Peygamber'in muhatapları ile nasıl bir düzlem üzerinde iletişim kurduğunu doğru bir şekilde kavrayabilesin.
- ❖ Hz. Peygamber'in geleneğe karşı tavırlarını iyice anla ki ne gelenek düşmanı ne de taassupkârı olmadan, en ideal hâli ortaya koyabilesin.
- ❖ Yaşadığın toplumun geleneğini Kur'ân ve sünnet çerçevesinde değerlendir ki kötü olanları eleyip ayıklayasın, eksik olanları tamamlayasın, güzel olanları ise devam ettirebilesin.
- ❖ "İslâm'da teşeüm yoktur, en hayırlısı tefeüldür." diyen Peygamberinin sedasını duy ki her şeye hayır adına bakasın, iyi göresin, hayattan lezzet ve tat alabilesin.
- ❖ Mümeyyiz bir akla sahip olmaya çalış ki "Huz mâ safâ, da' mâ keder/ İyisini al, kötüsünü sahibine bırak" fehvasınca yaşayabilesin.